

v obdobju fevdalizma. Razvoj črnogorskih srednjeveških mest se končuje s turško vojaško okupacijo.

Delo predstavlja prvi pregledni sistematični arheološki zgodovinski pregled mest in krajev

ZDENKO VINSKI, Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata (Die altsässige Bevölkerung der Spätantike im salonitanischem Bereich gemäss der archäologischen Hinterlassenschaft des vorslawischen Substrats), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXIX, 1967 (Split 1974) stran 5—86 in 50 tabel ter 3 priloge.

O *Saloni* je bilo doslej napisanih dosti razprav, zlasti o njenem pomenu in vlogi v 4. in 5. st. (prim. E. DYGGVE *History of Salonitan Christianity*, Oslo 1951, ter J. J. WILKES, *Dalmatia*, 1969, 220 ss.); njeno zgodnejše obdobje odkrivajo v najnovšem času — drobnega gradiva zlasti iz poznoantičnega časa in obdobja preseljevanja narodov pa skorajda nismo poznali. V depojih arheoloških muzejev v Splitu in Zagrebu hranijo precej materiala iz tega velikega urbanega in upravnega centra Dalmacije. Del bogatega fundusa je uporabil Z. Vinski za predmet pričujoče študije. Vendar posamezne najdbe iz salonitanske regije ni obravnaval izolirano, temveč jim je skušal najti mesto ne samo v rimski provinci Dalmaciji, temveč v širšem radiusu. Večinoma so to predmeti poznoantičnega in zgodnjebizantinskega porekla, katerim se pozna vpliv barbarizacije. Nekaj predmetov je bolj razkošno izdelanih. Izrazito germanske najdbe so redke in glede na zgodovinsko dogajanje tistega časa so lahko vzhodnogotske provinience. Predmeti so iz celotnega salonitanskega agerja, t. j. iz uničenih in delno izropanih grobov iz štirih salonitanskih grobišč in pa iz bližje nepoznatih lokacij, znotraj mesta. Za nekropoli Crikvine in Manastirine vemo, da so tu pokopavali od 5. do zgodnjega 7. stoletja, t. j. do uničenja mesta leta 614. V teh grobovih ni glede na njihov krščanski karakter bogatih pridevkov, kot jih poznamo v barbarskih grobovih iz časa preseljevanja ljudstev, temveč so le uporabni predmeti ter nekaj nakita.

Glede na raznolikost predmetov je Z. Vinski razdelil svojo študijo na več poglavij in v prvem je ob znani t. i. Emmanuel fibuli iz Salone izčrpno obravnaval čebulaste fibule. Iz Salone jih poznamo čez 200 primerkov, iz česar je razvidna moč in demografska veličina Salone poznocesarskega časa. Kot je poznano, so bile čebulaste fibule prvotno sestavni del rimske častniške noše za spenjanje hlamide, v poznocesarski hiarhiji 4. stoletja pa so imele značaj civilnega uradniškega položaja in ta tradicija nošnje se je nadaljevala v 6. stoletje, kar priča

v SR Črni gori in njihovo kulturno poreklo. V svoji osnovi je prvinski, celovit dokument preteklih obdobj, hkrati pa vzpodbudno izhodišče za nadaljnje arheološko raziskovalno delo v SR Črni gori. *Andrej Valič*

vrsta upodobitev na predmetih drobne umetnosti, katere avtor tudi obširno navaja. Sama čebulasta fibula iz Salone, ki ima na nogi napis Emmanuel, je opredeljena v čas okoli leta 500 in ima malo analogij. Vendar je avtor ob njej obravnaval tipološki razvoj čebulastih fibul (slovenski izraz je pomanjkljiv in neprecizen) od 4. do 6. stoletja. Podal je tipološki in kronološki pregled teh fibul pri nas. V Sloveniji imata *Neviodunum* in *Emona* precejšen fundus teh fibul, ki pa niso še strokovno ovrednotene in specificirane. Zadnji tip fibule se pojavlja od sredine 5. stoletja še v začetek 6. stoletja v t. i. kneževskih grobovih v sklopu bogatih najdb kot častna odlika *in modo romano* (v grobu Childerika I v Tournaiu, kneževskem grobu iz Blučine-Čezav, Apahidi pri Cluju, Reggi Emili, Desani pri Vercelliju). Tudi sicer se te fibule sem in tja pojavljajo v grobovih staroselskega horizonta (Knin-Greblje, Kranj-Lajh), večasih v retardirani obliki.

Drugi del študije z naslovom *Varia paleo-byzantina* je razdeljen v štiri poglavja, v katerih Z. Vinski obravnava zoomorfne fibule in aplik, dopolni že objavljeno razpravo o križnih okrasnih predmetih (Krstoliki nakit epohe seobe naroda *Vjesnik AM 3*, Zagreb 1969) glavnino tega poglavja pa predstavlja prikaz bizantinskih spon in spon t. i. mediteranskih oblik z njihovimi številnimi variantami.

Od zoomorfnih fibul in aplik poznamo iz salonitanskega prostora konje, rogate živali (jelen, kozorog) in mačje zveri (levinja, leopard). Tradicija upodabljanja živali je prastara. Živalске fibule so imele v srednjecesarskem obdobju funkcijo amuleta, medtem ko so fibule 6. in 7. stoletja, izdelane v poznorimski tradiciji, le še ženski modni okras. Glede na nekatere okoliščine in najdbe, Z. Vinski domneva, da je v 2. pol. 6. stoletja in začetkih 7. stoletja obstajala v Saloni delavnica nakita v obliki mačjih zveri. Pri nadaljnjem študiju nakita v obliki križa je Z. Vinski ugotovil, da so eksistirale v 6. in 7. stoletju lokalne obrtne delavnice na balkanskem polotoku, tako da so primerki, ki jih navaja v svojem osnovnem delu ter dopolni v tej študiji, izdelek teh delavnic in ne import iz Italije.

V naslednjem obširnem poglavju je avtor obravnaval sedem vrst bizantinskih spon, ki se pojavljajo od sredine 6. do konca 7. stoletja širom Sredozemlja in se nekatere oblike uporabljajo tudi v notranjosti evropskega konti-

nenta. Najprej avtor obravnava neugledne zaponke, s katerimi so pripenjali torbo za pas in se po Uenzejevi imenujejo Salona-Histria tip, pri čemer je že z eponimnim najdiščem pojasnjena največja razprostranjenost teh spon. Zanimivo je, da tega tipa spon v Italiji ni.

Pasne sponne tipa Sirakuza so bile zelo razširjene, in sicer jih najdemo v Italiji in vsej vzhodno jadranski regiji. Njihovo najmočnejše delavniško središče je bil verjetno Carigrad v času od 590. do 650. leta. Spone iz Salone sodijo v pozno 6. stoletje, štiri primerke pa poznamo tudi iz Istre.

Dvodelne pasne sponne tipa Korint in sorodne oblike so datirane v 7. stoletje. Pri nas so jih našli 8 v Istri (od skupno 12 primerkov) ter v sklopu Koman kulture v Albaniji. Tipa Bologna in Balgota sta po Csallanyju datirana po letu 620–660. Pasne sponne tipa Bologna so pri nas redke — poznamo samo dve iz Istre in eno iz Salone, medtem ko se tip Balgota nahaja samo v Koman kulturi.

Dvodelne in enodelne pasne sponne z okovom v obliki črke U in sorodne oblike so bile doslej malo raziskane, zato jim je Z. Vinski posvetil večjo pozornost in jih je razdelil v več podskupin. Če so te pasne sponne okrašene, so na njih običajno upodobljeni živalski motivi, izdelani v plitvem reliefu ali gravuri — včasih so v njih tudi antropomorfne upodobitve. Poznamo gladke, neokrašene okove tega tipa, podobne tipu Sirakuza in so v rabi še pred letom 600. Eno od podskupin teh okov, ki jih Csallany datira v prvo polovico 7. st., je vlita in okrašena s cvetnim motivom. Take so izdelovali v obrtnih delavnicah vzhodnega bizantinskega Mediterana, pa tudi v staroselskih bizantinskih delavnicah v Italiji, pri čemer so prišle tudi v langobardsko uporabo. Iz naših krajev poznamo zlat pasni jeziček iz Novega Kneževca, datiran je v prvo polovico 7. st. in je verjetno nastal v carigrajski obrtni delavnici.

Sponne tipa Keszthely-Pécs in sorodne oblike so bile doslej brez jasneje označenega imena, in sicer so te provincialno bizantinske pasne sponne bronaste in srebrne z okovom izdelanim na proboj, ki je različno oblikovan (krožno, elipsoidno, srčasto, trikotno); včasih je na njem komaj zaznaven zoomorfen motiv. Okvirno so datirane v 7. stoletje. Z. Vinski je poimenoval to skupino pasnih spon s tem geografskim imenom zato, ker se ta oblika najbolj množično pojavlja na panonskih tleh Transdanubije, okoli Blatnega jezera in Pečuha. Torej so prvenstveno značilne za t. i. keszthely kulturo, ki je regionalno pogojena in je zrastle na kasnoantičnih tradicijah in poleg drugih specifičnosti uporablja zgodnjebizantinske elemente. Devet primerkov teh spon poznamo iz dalmatinskih in istrskih najdišč.

Skupino spon tipa Sucidava in fibule z nazaj zavito nogo, ki so kronološko sicer najstarejše,

— pojavljajo se med leti 500 in 600, obravnava avtor nazadnje. Značilnost teh enodelnih pasnih spon je na eno stran ščitasto oblikovan okov, izdelan na proboj v obliki križa in polmeseца, tako da daje celoten okov vtis antropomorfnega obraza. Taki prikazi so v provincialno bizantinskem obrtnem ustvarjanju 6. in 7. stoletja priljubljeni zaradi svojega apotropejskega pomena. Te sponne so precej razširjene na vzhodnem Mediteranu (na zahodnem se sploh ne pojavljajo) — Vinski je zbral 82 primerkov iz 56 najdišč (iz jugoslovanskega ozemlja jih je poznanih 13 primerkov). Eponimno najdišče zanje je trdnjava Sucidava (Celei) v Romuniji v sklopu obdonavskega limesa. Skupaj s temi sponami se pojavljajo tudi fibule z nazaj zavito nogo. Največ teh fibul je v justinijanskih slojih v trdnjavah obdonavskega limesa (Čezava, Oršova, Arčar, Celei, Sadovec itd.). Po zbranih podatkih Z. Vinskega jih poznamo z jugoslovanskega teritorija 42 primerkov iz 20 najdišč. Zanimivo je, da se te fibule pojavljajo tudi v grobovih romaniziranih staroselcev (Kranj-Lajh, Miha-ljeviči, Doničko brdo) ter v urbanih aglomeracijah (precej jih je iz Salone, Iustiniane Prime, Naissa, dva primerka poznamo tudi iz Emone). Te fibule so se v odmaknjenih področjih zadržale še po letu 600 (npr. v Koman-kulturi).

V zadnjem poglavju je Vinski obravnaval enodelne in dvodelne pasne sponne t. i. mediteranskih oblik in njihovo uporabo v germanskem fundusu. Genezo teh spon in garnitur je treba iskati v poznorimskem provincialnem obrtnem ustvarjanju 4. in 5. stoletja. Višek razširjenosti pa dožive te sponne okoli leta 600, tekom 7. stoletja pa se pojavljajo predvsem v germanski rabi. Iz jugoslovanskega ozemlja poznamo 37 primerkov iz 12 najdišč — precej jih je iz nekropole Kranj-Lajh.

V tem delu se je avtor lotil zelo nevhvaležne naloge, kajti iz tega obdobja poznamo predvsem arheološki material iz nekropol, ki ga je mogoče bolj homogeno interpretirati. Obravnavanje naselbinskih drobnih najdb, zlasti tistih, za katere nimamo ožjih najdiščnih in strati-grfskih podatkov, pa je lahko zelo problematično. Vendar je avtorjevo izredno široko poznavanje materiala pripomoglo, da je to delo dragocen pripomoček pri vrednotenju materialnih ostankov iz drugih naselbinskih kompleksov (obdonavske trdnjave, *Iustiniana Prima*, *Stobi* itd.). Pričujoča študija Z. Vinskega tehtno dopolnjuje vrsto njegovih razprav, v katerih obravnava problematiko t. i. staroselskega arheološkega horizonta. S tem, ko je interpretiral drobne najdbe iz *Salone*, je pokazal na njeno vlogo in pomen, ki ga je imelo mesto, v svojem zatonu — v tem drobnem materialu odseva zgodovinsko dogajanje tistega časa.

Irena Sivec-Rajterič